

Пилип з конопель" є пояснення: походить із анекдоту про шляхтича з Конопель Сандомирського краю, який на сеймику недоречно вискакував з не дуже розумними порадами, від нього й пішов анекдот, а потім й вислів [5, с. 110]; до "Красоти на тарілці не краяти" є пояснення, що прислів'я виникло з побутового переказу про чоловіка, що взяв за жінку не дуже вродливу, зате господарську. Рідня за це йому дорікала, що має жінку некрасиву, але як зварила борщ, то всі не могли ним нахвалитися, тоді чоловік каже: "Краси на тарілці не подаси" [5, с. 286]; до вислову "За чужою кривавицю купив у церкві плащеницю" є пояснення, що воно складено про якогось чиновника, "що дуже драв, кажуть, з людей, але був собі набожний і купив таки справді плащеницю" [5, с. 470].

У збірнику прислів'я розподілено на великі теми (можливо, цей розподіл був уже в О. Марковича, а М. Номис його удосконалив, використовуючи здобутки, які мала пареміографія в кінці 50-х – на початку 60-х років XIX ст.). М. Номис поділив прислів'я на розділи за відповідними опорними словами, що виражають тематику висловів. Починаючи з розділу "Віра. Бог. Гріх. Піст. Говіть. Молитва. Церква. Свято. Чорт. Пекло. Чернець. Піп. Ворожка. Відьма. Забобони.", М. Номис подав прислів'я так, як записали їх він та його однодумці між народом. Сатира у прислів'ях проти релігії не сподобалася цензури, і вона дуже понівечила цей розділ, вилучивши з нього близько сотні народних висловів антирелігійного змісту. Такою покаліченою з пропусками багатьох номерів і вийшла книжка у світ.

У розділі про панів і мужиків, сильних і слабких, волю й неволю є ряд прислів'їв соціального значення: "Пани правдою кепкують – проте ж в світі панують". "Коли б пан за плуга взявся, то б і світа відцурався". "Напився він не раз людської крові (про пана)" тощо. Багато прислів'їв про бідність-багатство, біду, лихо, горе, журбу, щастя-нещастя ("Не родись в платтячку, а родись в щастечку", "Сяка-така напасть, а спати не дасть", "Лихо та ще з лихом", "Великий світ, та немає де подітись", "Біда не спить, а по людях ходить", "Журбою поля не переїдеш" тощо).

У тематичній групі про людину, її працю було вилучено вислови, зокрема такі: "8307. Пішов до Авраама кіз пасти" (помер); "10728. Гурт і в Бога краде"; "10743. Люди і Бога переможуть"; "11322. Удрав спаса" (заснув).

На нашу думку, розділ про природу, рослини, час, пори року, місяці, хліборобський календар представлений досить ґрунтовно ("Од льоду до льоду", "Весна днем красна", "Літо на зиму робить", "Зима – кожуха нема, чоботи ледащо і їсти нема що"). М. Номис виносить в окремі розділи прислів'я про хатнє господарство, працю ("Чия хата, того й правда", "На чиему току молотять, тому й хліб возять", "Хоч кожух мняти, аби не гу-

ляти"). М. Номисом виділено окремо прилів'я про ремесла, транспорт, хліборобську працю, лінощі, неробство ("Ремесло не за собою носити", "Ліновий в своїй хаті змокне"). Окремо розміщені прислів'я про побут людини, їжу, гостини ("Хліб – усьому голова", "Милий гість не часто буває"), одяг ("Пошануй одержину раз, вона тебе десять раз" тощо). Окремі розділи відведено у збірнику людині, характеристиці її життя ("Вік прожити – не поле перейти"), кохання, одруженню, сім'ї, родинним стосункам ("До любові небоги нема далекої дороги", "Не страшно женитись, а страшно журитись", "Куди голка, туди й нитка, куди чоловік, туди й жінка", "Нема в світі правди тільки рідна мати", "Свій своєму не ворог" тощо). Широко подано прислів'я, що розкривають характер і вади людини ("Чоловік гордий, як пузир водний", "Злості повні кості", "У його посеред зими льоду не випрошиш"), показані добрі й погані взаємини ("Живуть, як кішка з собакою", "Не купи хати, а купи сусіда", "Не так тії сто братів, як сто друзів"), узагальнене людське добро і зло, правда і кривда ("Правда не втоне в воді, не згорить в вогні") [5, с. 23].

Зі збірника М. Номиса було взято прислів'я та приказки до всіх популярних фольклорних збірок. Книга дала поштовх подальшому збиранню і публікаціям прислів'їв. Збирачі звернули увагу на ті регіони, що не були обстежені О. Марковичем, М. Номисом та іншими збирачами, які причетні до видання збірника. Пожвавилась і дослідницька діяльність у галузі пареміології. Вчені у своїй роботі часто використовують матеріали зі збірника М. Номиса.

Як тонкі знавці та цінителі народного афористичного слова, культури мовлення О. Маркович і М. Номис збірники найцінніші зразки, що живуть століттями. Більшість висловів, що опублікував М. Номис, не застаріли й до нашого часу, продовжують побутувати в народному середовищі і в нових варіантах фіксуються збирачами фольклору.

Використання українських приказок і прислів'їв у XIX ст., що було досягненням старої та нової культури, стало ознакою нашого національного визнання. Уже тоді пареміологи, культурологи піклувалися про свою націю, були небайдужі до виражальних можливостей слова, до престижу своєї мови. Їхні праці доводять, що мова потребує постійного дбайливого догляду, вдосконалення і збагачення.

1. Одарченко П. Скарбниця українського слова. 2. Пазяк М.М. Збірка прислів'їв М.Номиса: До 120-річчя вихода в світ книги "Українські приказки, прислів'я і таке інше. – К., 1984; 3. Пословицы, поговорки, загадки в рукописных сборниках 18-20 веков. – М.-Л., 1961; 4. Снегирев И. Русские в своих пословицах. – М., 1831; 5. Українські приказки та прислів'я... Спорудив М. Номис. – СПб, 1864.

Надійшла до редколегії 04.10.07

Н. Салтовська, канд. філол. наук

ЗАГАДКА ЯК ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ

Досліджуються особливості загадки як художнього тексту.

The features of a riddle as a piece of literature are investigated.

Народна загадка є оригінальним високохудожнім явищем усної народної творчості, таємниці розвитку та поетичні особливості якої лежать у глибинах фольклорної пам'яті. А уважне комплексне вивчення загадки може дати багато цікавого для виявлення закономірностей розвитку поетичного мислення людини, для з'ясування важливих питань теорії та історії народної поезії загалом.

Художня довершеність загадок часто привертала увагу дослідників, проте не всі вони мають спільну дум-

ку про структуру загадок. Що ж лежить в основі загадки, як вона побудована? Який текст можемо назвати загадкою? Ось ті питання, на які й сьогодні не існує однозначних відповідей. Єдине, в чому дослідники дійшли одностайності, це жанрове питання.

Загадка складається з двох частин – власне загадки та відгадки. Канадська дослідниця Е. Кьонгес-Маранда стверджує, що загадка – це структурна одиниця, що завжди складається з двох компонентів – образної час-

тини та відгадки, які відзначаються стійкими та кодованими семантичними і структурними характеристиками, і, власне, доводять знакову природу жанру. І той факт, що одна й та ж образна частина загадки може мати кілька відповідей, ще не означає, що загадка довільна. Між цими компонентами завжди існує зв'язок, часом помітний (у загадці є натяк на відповідь), часом ледь вловимий, проте, і той, хто загадує, і той, хто відгадує, інтуїтивно його відчують. Якщо в загадці відсутня відгадка, вона перестає бути загадкою, втрачає сенс. У метафоричних загадках відсутність відгадки призводить до художньої руйнації образу. Наприклад, загадка про місяць та зорі "один чабан тисячі овець пасе", застосована без відгадки, втрачає інакомовність і перетворюється на звичайну побутову розповідь. За відсутності відгадки загадка втрачає головну жанрову ознаку, переходить до інших жанрів – прислів'їв, приказок тощо. І за відсутності інакомовності вона також втрачає сенс. То що ж лежить в основі інакомовності, чим вона може бути виражена?

Ще Арістотель (4 ст. до н.е) визначив загадку як гарно побудовану метафору. Досліджуючи українські та польські народні загадки, І.Франко зауважував, що "загадка народна є дуже давньою формою означування якогось предмета через висказання певних власностей, по можності суперечних або трудних до погодження. Форма тих загадок надзвичайно проста: суть то поодинокі питання, в котрих без ніякої двозначності, часом тільки в переноснім смислі висказується певна характеристична прикмета загаданого предмета" [8, с. 335].

У своїх фольклористичних студіях В.Гнатюк наголошував, що загадки – це "бистроумні дотепні питання, в яких повинна критися відповідь на них" [2, с. 75].

Щодо художньої форми загадок О.Веселовський зауважує, що кожна загадка композиційно є одночленим паралелізмом, другий член якого – відгадка. Іноді загадка, за його визначенням, будується за допомогою так званого виключення, наближаючись тим самим до заперечного паралелізму [1, с. 184–185].

Професор П. Попов акцентував на тому, що "основними рисами художньої форми загадок є стислість, лаконічність, сконденсованість думки й вислову. Характер образності в загадках максимально конкретний, пов'язаний із реальним навколишнім життям і побутом народу" [7, с. 326].

Дослідник народних загадок І.Березовський також вважає найголовнішими ознаками художньої специфіки жанру "конкретність теми, лаконізм, конденсованість думки, надзвичайну стійкість традиції та велику усталеність образності" [4, с. 20]. Досліджуючи загадку, професор Л. Дунаєвська наголошує, що "поетична мова українських загадок характеризується головними загальнофольклорними рисами – тут вдало контамінуються традиційні епітети, порівняння з численними неологізмами, вживається багато пестливих слів, гіперболізованих образів, антитеза, метафора (симфора)" [3, с. 68].

Висновок учених переконливий: найхарактернішою властивістю поетичної мови загадок є їх здатність викликати у слухачів художнє уявлення, пов'язане з предметом розгадування, вести слухача в чарівний світ поетичних символів.

Загадку ми визначаємо як стислий поетичний твір, що потребує відповіді, в якому певний предмет чи явище зображується через його метафоричний еквівалент. Було б помилкою абсолютизувати момент метафоричності загадки, адже є й неметафоричні тексти, які ми також зараховуємо до жанру загадок. Постає необхідність розглянути енігматичні тексти з урахуванням їх

художньої специфіки, а саме за способом творення, за змістом та формою висловлювання.

За способом творення розрізняємо загадки-метафори (які кількісно становлять найбільшу групу) та неметафори.

Метафора в загадках характеризує специфіку їх змісту та форми, лежить в основі їх стилістичної та композиційної організації, визначає творчі принципи художнього відображення дійсності. Метафора – душа загадки. Зрозуміти метафору – значить зрозуміти саму загадку, розкрити її зміст, визначити її жанрові особливості. Замість предмета, про який загадується, використовується його метафоричний еквівалент. Загадка – не просто метафорично побудоване запитання, а ще й "хитро" задане.

Досліджуючи метафори в загадках, російський учений С. Лазутін зазначає, що за способом творення, співвідношення в загадках образів реальних та метафоричних усі загадки поділяються на чотири групи [5, с. 97].

До першої належать загадки, в яких один предмет, що загадується, порівнюється з будь-яким одним метафоричним предметом. Наприклад: "Дурний, безмозкий, виві без ложки" (Каганець). "Сиві воли усе поле залягли" (Туман).

До другої належать такі загадки, в яких один загаданий предмет виражається за допомогою кількох метафоричних образів. Наприклад: "Вродиться, – в штири труби грає, і виросте – гори перевертає, по смерті – в танці гуляє" (Віл). "Бери мене, бо я подорожня; а з притиском, бо сирота; а скоро, бо додому йду" (Душа).

До третьої групи належать загадки, в яких декілька загаданих предметів виражаються за допомогою одного метафоричного образу. Наприклад: "Іде віз без коліс, а дорога без піску, а батіг без ляску" (Човен, вода, шість).

До четвертої групи належать такі загадки, у яких кілька загаданих предметів порівнюється з кількома метафоричними предметами. Наприклад: "Дерев'янки везуть, костянки січуть, мокрий Мартин обертає – ніхто не вгадає" (Ложка, зуби, язик). У створеному метафоричному образі дуже віддалено, але вловлюються ознаки предметів, що загадуються.

В основі побудови загадок лежить зіставлення (порівняння) певних ознак чи властивостей предметів.

С. Лазутін виділяє шість основних типів чи способів утворення метафоричних загадок.

1. Предмети зіставляються на основі їх загального зовнішнього вигляду, схожості: "За лісом, за пралісом золота діжа горить" (Сонце). "Ой на горі гай, під гаєм мигай, під мигаєм лупай, під лупаєм сапай, під сапаєм хапай" (Волосся, вії, очі, ніс, рот).

2. Зіставлення предметів відбувається на ґрунті їх зовнішньої схожості за кольором: "Два ряди білих хуст, а всередині червона запаска" (Зуби і язик). "Красно, ясно в землю вросло" (Буряк).

3. Предмети зіставляються на основі ознак їх внутрішньої організації: "В одній барилі та дві пиві, а барило без дна і без чопа" (Яйце).

4. Предмети порівнюються за їх функціями та роллю в побутовому житті народу: "Біленьке, синеньке увесь світ одягає" (Голка). "Маленьке, кругленьке, на столі не бувало, а весь мир згодувало" (Цицька).

5. Предмети порівнюються за особливостями їх руху, співвідношенню нерухомого і рухомого: "Батько лежить в сповитку, а син пішов по світу" (Вогонь і дим). "Стоїть дід над водою, коливає бородою" (Очерет).

6. Предмети зіставляються за особливостями їх руху та на основі спільних властивостей їх переміщення та їх поведінки: "Без ніг, без рук, а вилізе на друк" (Горох). "Без рук стука, без вогню горить" (Блискавка і грім).

За формою висловлювання метафоричні загадки можна поділити на загадки-запитання та загадки-розповіді. Серед останніх виділяємо загадки-байки, "книжні" загадки, загадки у формі діалогу.

Загадки-запитання характеризуються виключною лаконічністю, складаються з одного питального речення, яке, зазвичай, починається з'ясувальними сполучниками: "що то", "хто", "кому". Творення художнього образу в цих текстах відбувається за принципом повідомлення якостей і властивостей предмета загадування. Наприклад: "Що то за твір, що ні чоловік, ні звір, а має вуса?" (Ячмінь); "Що то: з гори лисий заглядає, а з долини босий бреше?" (Місяць та собака); "В кого кам'яна сорочка?" (В черепахи); "Кому кланяємося, а він з хвостом?" (Духу святому); "Хто на собі ліс носить?" (Олень).

Загадки-розповіді можемо назвати найменшими художніми творами з найрізноманітнішою тематикою. Наприклад, певні загадкові формули становлять маленькі ескізи, замальовки з навколишнього життя, хоч за цими картинками "проглядає" всього одна річ, якесь одне явище: "Гуска плавала, плавала і загубила хвіст" (Голка); "Стоять коні на припоні, не п'ють, не їдять, а щоденно гладшають" (Огірки). Часто такі малюнки забарвлені доброзичливим народним гумором: "Сидить дід за дошками, стріля в бабу галушками" (Ткацький верстат); "Між двома осиками б'ються хлопці язиками" (Дрова і вогонь). Деякі з цих творів нагадують сатиричні каламбури: "Півень каже – кудкудак, курка каже – так!" (Чоловік їсти просить, а жінка каже – чортового батька).

Гумористичного забарвлення загадкам надають і власні імена, якими ряснують тексти. Для енігматичних текстів це своєрідний художній прийом, через який уособлюються, зазвичай, неживі предмети. Наприклад, "Лежить Гася, простяглася, як устане – небо достане" (Дорога). Часто вони вживаються з метою римування чи ритмізації тексту: "Гнат-багат, при землі не знать" (Льох); "Сидить Марушка в семи кожушках, хто її роздягає, той сльозю проливає" (Цибуля); "У нашого Данила сім сажень жила" (Гарбузове гудиня); "Умер Адам – ні Богові, ні нам: – ні душа до неба, ні кісток не треба" (Розбитий горщик).

Цікавим є той факт, що загадка, що розповідає про людину, у переносному значенні використовує, зазвичай, образ тварини, а загадка, де йдеться про предмети побуту, – наділяє останніх людськими якостями. У цих перетвореннях російський дослідник С. Лазутін вбачає процес творення загадки-метафори [5, с. 95].

Серед загадок-розповідей виділяємо загадки-байки. Це короткі, здебільшого ритмізовані, з м'яким поліском гумору сюжетні твори. Вони мають струнку композиційну будову, зазвичай, складаються з двох-трьох розповідних речень, часом містять питальне. Вони вимагають не лише образного сприйняття довколишнього світу, але й досконалого його знання. Тільки виходець із селянського середовища, на думку Л. Дунаєвської [3, с. 66], відразу "розшифрує" такі образи, бо добре знає, що кози б'ються, штрикаються, скачуть – брикаються, собаки одержують від людей варене – м'яке, люди їдять житній хліб, а коні – овес, вовки часто раніше крали з господи худобу: "Прийшла шайда-байда, взяла штрики-брики; як почули м'якини та сказали житникам: "Сідайте на вівсяники, доганяйте шайду-байду, віднімайте штрики-брики" (Вовк вхопив козу, почули собаки й почали гавкати, ніби кажучи людям: "Сідайте на коней, доганяйте вовків та відніміть козу"), або загадка: "Прийшла Тота під наші ворота, питається Лепети: "Чи вдома Понура?" (Прийшов вовк і питає собаки, чи вдома свиня). У цій загадці-байці назви тварин сховані під іменами, в яких зашифровано риси, характерні для тварин, про які йдеться. По суті, така метафорична формула і є підказкою до розгадки. Цікавою

в цьому ж контексті є загадка: "Прийшов цар земський до царя Будимира та й питає: – де Черик-Кучемир? – А той йому відповідає: – На високому мурі спочиває, а як звідти буде стрибати, мусиш добре втікати!" (Миша питається півня, чи вдома кіт).

Наступна група – так звані "книжні" загадки, мінітвори, що мають сюжет і, очевидно, потрапили до фольклору з апокрифічної літератури. Їх мова вирізняється нагромадженням старослов'язмів, слів, пов'язаних із церковною догматикою. Цим творам притаманна варіантність, оскільки їх тексти (а це три-чотири розповідні речення, що для загадок забагато) часом важко запам'ятати. Наприклад, "Ко мні, растушу у землі, прийде сівня Адамова; обрубаста мі руці і нозі, возложиша на главу мою вінець і омрачихомся ми світ" (Млинове каміння). "Із землі создан, яко Адам; ввержен в печ огненную, яко три отроці; на колесницю возведен, яко Іосихв; от чрева его всі ми питаємся; а умроша – не погребова" (Горщик глиняний) (варіант: "Із землі создан, яко Адам; ввержен в печ огненную, яко три отроці; взяша мя на колесницю, везоша на торжище і продаша мя, создавшіи мя, яко прекрасного Іосіфа; з чрева мого всі наситішася, а по смерті костей моїх не погребова"). Це, як бачимо, вже не просто загадка, а ціла поема на честь розбитого глиняного горщика.

Наступна група – загадки у формі стисло діалогу. Як відомо, діалог – це тип усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох або кількох осіб. Загадка (за будовою – двочленна), також передбачає діалог. Але існують загадки, де діалог, на нашу думку, є художнім засобом, за допомогою якого вона і твориться. Наприклад, "Швидка-прудка, куди йдеш?" – "А тобі, стрижене-мижене, нащо?" (Вода і очерет); "Стукотни, грукотни, куди ви йдете?" – "Смалене, палене, на що вам те?" (Відра й горшки). Використання діалогічної мови тут не випадкове, воно спонукає швидше віднайти відгадку. А використання метафор "швидка-прудка" на означення води, а "стрижене-мижене" на означення очерету надає загадці гротескного характеру.

Серед загадок-розповідей вирізняємо кумулятивні (у них спостерігається багаторазове повторення певних елементів твору). Наприклад, "Стоїть дуб, на дубі липина, на липині конопля, на коноплі глина, на глині капуста, а в капусті свиня" (Стіл, скатерка, миска, борщ); "Є у нас бучок, а на бучку яворець, на явірці конопка, на конопці глінка, а на глінці млячка, а в ній хвостичка" (Стіл, миска, борщ). Такі загадки сприяють розвитку логічного мислення (лише розкрутивши надокучливий ланцюжок, можна дати повну відповідь) і потребують досконалого знання господарства (що ніжки стола зроблені з дуба, столешня з липи, скатерка зіткана з конопляних ниток, миска зроблена з глини, борщ зварений з капусти та свинячого м'яса).

Серед метафоричних варто відзначити ритмічно організовані. Визначаючи художню природу загадок, професор П. Попов підкреслював, що "своїм оформленням загадки займають проміжне місце між поезією і прозою, однак, ближчі до поезії" [7, с. 327]. Серед українських народних загадок є чимало віршованих:

Хлопець Мартин
Похилився через тин.
А дівчина Гапка:
"Яка в тебе гарна шапка!
Ще й жовта китиця
Проти сонця світиться.
Як прилетять горобці,
Буде тобі, як вівці
Від сірого вовка"
Що це за примовка? (Соняшник).

У цьому метафоричному сюжетному міні-творі римується закінчення останніх слів у рядку. До речі, така особливість є характерною для віршованих загадок, наприклад:

Біле, як сорочка,
Пухнасте, як квочка.
Крил не має,
А гарно літає (Сніг).

Почасти ритмічність досягається шляхом повторів однакових слів:

Шкребу-шкребу – не вишкребу,
Мету-мету – не вимету;
Пора прийде – само піде (Сніг).

У деяких творах, окрім римування останніх слів у рядку, спостерігаємо використання алітерації (стилістичний прийом, що полягає в повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності твору). Наприклад:

Розгострився ткач в куточку,
Тче сіточку на смерточку
Рідній сестрі, близькій свасі,
Бідній мусі і комасі (Павук).

Російська дослідниця народних загадок М. Митрофанова, зокрема, зауважувала, що вибудувати загальний закон ритмічної будови загадок важко, оскільки закони їх віршобудови відрізняються від літературної. Причину цих відмінностей дослідниця вбачає у специфіці жанру. "Можливо, – каже вона, – це та ж "любов до нісенітниць", "прагнення здивувати, привернути увагу", яку зустрічаємо в побудові образів загадок" цьому закону підпорядковані майже усі ритмічні загадки" [6, с. 130]. Вона вважає, що ритмічність для загадок не є обов'язковою. І прозові, і ритмічні твори є рівноправними, часом навіть взаємодіють. Із цієї думкою важко не погодитися, бо загадка є унікальним витвором людської уяви, який увібрав у себе усі можливі способи творення художнього твору.

Метафора для загадки є домінуючим, але не єдиним способом творення. Є загадки, побудовані у формі одночленного паралелізму (другим членом якого є відгадка), часом у формі заперечного паралелізму [1, с. 184–185]. Загадки, побудовані у формі одночленного паралелізму, відрізняються композиційною стрункістю та ліризмом. Вони зазвичай мають форму простого поширеного розповідного речення. Наприклад: "Пані в коморі, а коса надворі" (Морква); "На городі з буряками, накрившись лопухами, просить хліба й солі" (Редька). А також форму заперечного паралелізму: "Червона – та не дівка, зелена – та не гай" (Морква); "Біла, як мука – не мука, хвіст має, як миша – не миша" (Ріпа).

Композиція народної загадки може бути зумовлена й ускладненим паралелізмом, коли паралельно описуються поняття цілком різні, віддалені. "Веселе дерево весело співа – кінч на барана хвостом кива" (Скрипка).

Сюжети деяких енігматичних текстів побудовані на основі оксюморона (різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект. Саме в цьому ефекті деякі дослідники загадок і вбачали їх сенс. Наприклад: "Чотири чотирники, а п'ятий кавурник несуть кривулицю через тин на вулицю" (Пальці, ложка, зуби, рот); "Виліз хлопчик із землі, вініс гроші в голові" (Мак).

Серед художніх засобів, що формують жанр загадок, зустрічається парадокс (несподіваний дивовижний, той що суперечить здоровому глузду). Він надає загадці "загадковості", і сюжет вибудовується так, ніби спеціально, в останній момент, медіатор відволікає увагу від предмета, який загадується. Саме в цій парадоксальності криється підказка. Наприклад: "Ноги-як ноги, голова там, де немає бути, а як йде, тоне так, як всі". (Пак);

"Пірям махає, хвостом управляє, а на повітрі вмирає" (Ріба). Серед таких загадок є й ритмізовані:

Ой у горні вогонь горить,
А при вогні журба сидить
І гріється при полум'ї,
І шепоче, що холодно їй (Ковальський міх).

А рима досягається в такий самий спосіб, як і в метафоричних загадках, шляхом парного римування останніх слів у рядку.

Отже, народна загадка є особливим, високохудожнім твором, що будується за допомогою метафори, паралелізму (заперечного, ускладненого), оксюморону та парадоксу. Вона може бути ритмічно-організована чи у формі розповіді. При визначенні жанру домінуючою ознакою ми визнали метафоричність. Постає питання, куди віднести загадки, які не містять метафори, чи загадки це взагалі? Специфіка жанру зумовила появу різних навколожанрових груп: питання про властивості предметів, питання-жарту, питання про літери алфавіту, загадки-задачі та алегорична мова. Питання про властивості предметів найчастіше стосуються явищ природи.

До загадок-розповідей близькі загадки-задачі, у них для того, щоб отримати відповідь, необхідно не тільки виконати арифметичні дії, але й розгадати таємний зміст: "Ішли муж із жоною і брат із сестрою, і шурин із зятем, найшли вони яблуко й розрізали начетверо, та й не поділяться: взять по четвертині – одна остається, а взять по дві – одному не стає. Скільки їх було?" (Трое). Перш ніж порахувати, слід розібратися в родинних стосунках. Таких загадок у кількісному відношенні щодо інших тематичних груп багато, очевидно, що родинним стосункам українці надавали важливого значення, є навіть загадка про сина та вітчима: "Як ся маєш, брате мій, сину жінки моєї? Чи жие ще тато твій? Бо я муж мами твоєї". Або загадка про батька та дочку: "Ішло два ченці, жало два ченці. Питаються два ченці: "Чи муж із жоною, чи брат із сестрою?" – "Не муж із жоною, не брат із сестрою, а його мати та моїй матері за свекруху була". Загадка-задача про рік: дні, тижні, місяці: "Яка одиниця, рівна трьомстам шістдесяті п'яти, п'ятдесяти двом і дванадцятьом?" Така загадка вимагає не лише кмітливості, а й знань із математики. Інша група загадок-запитань – це загадки-жарту. Такі запитання зазвичай позбавлені метафоричності, побудовані на парадоксальності: "Що без очей плаче?" (Скрипка); "Що без диму розгорюється?" (Горілка); "Що росте без дощу?" (Проценти).

Загадки-головоломки: "Перше я не пам'ятаю, друге не видав, а третє не знаю" (Коли родився, ріс, і помру).

Загадки-шаради. Шарада – різновид версифікаційної гри, що полягає у відгадуванні закодованих слів чи виразів під незвичним, асоціативним кутом зору, наприклад, "Що то за ворона стоїть у порога – руки розставила, рота роззявила?" (Роззява). "Що в лісі, що за лісом, що в воді, що над водою із одною бородою?" (В лісі – клін, за лісом – полин, у воді – лин, над водою – млин).

Таким чином, ми проаналізували загадку як художній текст, здійснили типізацію народних загадок та класифікували народні загадки за способом творення, за змістом та формою висловлювання.

1. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – Л., 1940; 2. Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – К., 1966; 3. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народнопоетична творчість. – К., 1993; 4. Загадки / За ред. І.П.Березовського. – К., 1962; 5. Лазутин С.Г. Метафори в загадках // Поетика русского фольклора: Учеб.пособ. для филол. фак. уч-тов. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1989; 6. Митрофанова В.В. Русские народные загадки. – Л., 1978; 7. Попов П.М. Загадки // Українська народна поетична творчість. – К., 1958. – Т.1; 8. Франко І. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1984. – Т. 26.